

LA PRESA DE POSSESSIÓ DE LA SENYORIA D'ONDARA DE L'ANY 1502: PROBLEMES SENYORIALS I APORTACIONS A LA DEMOGRAFIA I ONOMÀSTICA D'ONDARA.

Rosa Seser Pérez
Arxiu Municipal de Dénia

RESUM: L'any 1502 fou un temps difícil per als Cardona. Joan de Cardona, senyor de les vall de Guadalest i Confrides i del lloc d'Ondara va morir a aquesta població, tan sol uns dies abans, els Cardona havien venut als Borja les riques possessions que tenien a l'horta de Gandia. La presa de possessió d'Ondara per part de l'hereu, Alfons de Cardona, ens ofereix informació sobre la família senyorial i una completa relació dels habitants d'Ondara, amb noms i cognoms: els 17 caps de família cristians i els 118 musulmans. De la comparació amb altres cens es constata la gran mobilitat poblacional tant entre la població cristiana com mudéjar.

PARAULES CLAU: Ondara-1502, demografia-Ondara, onomàstica-Ondara, mobilitat poblacional, Joan de Cardona, Alfons de Cardona.

La presa de possessió d'un senyoriu era l'acte formal que renovava el vincle entre un senyor i els seus vassalls, com a contracte entre parts amb valor jurídic requeria la redacció d'un document notarial. El notari seguia i registrava per escrit tot el ritual de la cerimònia de la possessió i anotava tots els noms dels oficials i dels caps de família presents en el senyoriu en aquell moment. Els documents de presa de possessió, a més de detallar com es materialitzava el fet, suposen una important font d'informació per a la demografia, sobre tot per a conèixer l'onomàstica dels veïns, en recollir, de manera exhaustiva, noms, cognoms i fins i tot malnoms dels antics habitants. En el nostre cas el document de la presa de possessió del senyoriu d'Ondara de l'any 1502, que es conserva al Archivo Histórico Nacional,¹ secció Noblesa. Osuna, i consta de 20 pàgines en català, que ens donen informació sobre la població cristiana i musulmana del lloc d'Ondara a les primeries del segle XVI.

¹ Archivo Histórico Nacional (AHN) Noblesa. Osuna, 581-2 (4).

1. L'any 1502, un temps difícil per als Cardona, senyors d'Ondara.

L'any 1502 acabà, de manera luctuosa, un llarg procés per als Cardona, membres destacats de l'alta noblesa valenciana per una part moria el titular de la casa, Joan de Cardona, i per l'altra perdien les riques possessions de l'horta de Gandia.

El diumenge 6 de febrer de 1502 Joan Folch de Cardona i Navarra, senyor de Guadalest, Confrides i Ondara, moria a la seua població d'Ondara. Dotze dies després de la mort es produí la presa de possessió del nou senyor, el seu fill, Alfons de Cardona.

La situació financera dels Cardona no era bona, la família estava fortament endeutada. De fet, el motiu de la presència del difunt senyor en el lloc d'Ondara estava de bon segur relacionada amb la transacció que els Cardona havien tancat amb els poderosos Borja, la qual posava fi a una situació conflictiva entre ambdós famílies que s'arrossegava des que els Borja adquiriren el ducat de Gandia l'any 1485.

El difunt senyor, Joan de Cardona, havia rebut per herència de son pare Hug, nét d'Alfons el Vell, el duc reial de Gandia, entre altres possessions, els llocs del Real, Beniopa, Benicanena, Benipeixcar, l'Alqueria Nova, l'Alqueria d'en Foixet i Benicareig, tots situats al terme general de la vila de Gandia. Era aquest un senyoriu important que produïa un alt rendiment econòmic als Cardona pel nombre elevat de vassalls i per la dedicació d'aquests al cultiu de la canyamel i a la producció del sucre, el cultiu més rentable a les terres valencianes. Per altra banda, els Cardona, com la majoria de la noblesa, mantenien un nivell de luxe excessiu i les seues rendes malament cobrien tantes despeses. La solució fou l'endeutament i la càrrega de censals sobre les seues possessions², com seria el cas de les terres del Real que, com ja hem dit, eren molt ben valorades. L'endeutament, amb el temps, acabà sent tant elevat que Joan de Cardona es plantejà la possibilitat de la venda del senyoriu del Real amb totes les alqueries, però per un preu molt elevat, un milió de sous.³

A les dificultats econòmiques dels Cardona s'unia també la lluita que mantenien per defensar la seua jurisdicció sobre aquestes propietats situades a la vora de la ciutat de Gandia i integrades en el ducat. Joan de Cardona, com a senyor del Real, mai es va plegar a acceptar la jurisdicció que al llarg del temps al·legaven tenir els diferents titulars del ducat de Gandia sobre les seues possessions, perquè ell es considerava hereu directe dels ducs reials de Gandia i per tant hereu de la jurisdicció plena, el mer i mixt imperi, en el seus territoris. Els Borja en adquirir el ducat, el 1484, entraren en el conflicte per la jurisdicció; però ara la família del papa Alexandre VI tenia molts ressorts per a aconseguir pressionar els Cardona. Segons Pastor Zapata (1992:194) Alexandre VI recomanà al seu fill en 1493 idèntica tàctica que s'havia seguit per a aconseguir el senyoriu sobre Almoines "obtenir per mediació reial una sentència favorable en el plet jurisdiccional, amb l'objecte de forçar Joan de Cardona a vendre els seus territoris a un preu ajustat". El fill del papa, Joan de Borja, morí abans d'aconseguir arrodonir la possessió de les terres del ducat de Gandia, però la duquesa vídua, Maria Enríquez

² Es conserva informació a l'AHN. Noblesa, Osuna, de molts censals atorgats per Joan de Cardona sobre les aljames de les seues possessions de l'horta de Gandia, Vall de Guadalest i Confrides i el lloc d'Ondara. L'escassa diferència de temps entre el carregament dels diversos censos, anys 1479, 1485, 1489, 1498, 1499, 1500, 1518, evidencien que es tractava d'un sistema habitual de finançació.

³ PASTOR ZAPATA, J.L. *Gandia en la baixa Edat Mitjana: La vila i el senyoriu dels Borja*, CEIC Alfons el vell, 1992, p.181-207.

continuà amb la política familiar d'adquisicions i, entre altres territoris, aconseguí la compra del preat senyoriu del Real.

Al respecte de la jurisdicció, els Cardona mantingueren també una lluita semblant a les terres del seu lloc d'Ondara situades dins del marquesat de Dénia. A Ondara els Cardona veren amenaçar els seus antics drets jurisdiccional s a rel de la política reial de donacions. L'any 1431, el futur rei Joan II⁴, aleshores lloctinent del regne en nom del seu germà, el rei Alfons el Magnànim, per pagar favors, concedí el comtat de Dénia a la família castellana dels Sandoval. Després de més de cinquanta anys de conflictes per poder prendre possessió dels territoris del comtat de Dénia, els Sandoval entropessaren amb un nou problema: els Cardona, senyors d'Ondara, es negaven a acceptar la seua autoritat i la seua jurisdicció. Els marquesos de Dénia, al·legaven que Ondara formava part del marquesat i per tant les rendes de la justícia els corresponien a ells. El plet entre els Sandoval i els Cardona començà l'any 1482, a instàncies de Joan de Cardona, i es va allargar molt davant la justícia. Sabem que a l'any 1553 encara no s'havia resolt⁵. Plets i plets que encara minvaren més les escasses arque s dels Cardona.

Joan de Cardona, malgrat l'endeutament i haver fixat un preu pel Real, sembla que no tingué una autèntica voluntat de venda fins al final del seus dies. Bona prova és que el 6 de setembre de 1493, havia fet donació de part d'aquestes poblacions de l'horta de Gandia al seu fill Alfons amb motiu del matrimoni de l'hereu amb Isabel Roís de Liori.⁶ Donació que s'establí seria efectiva en morir Joan de Cardona i la seua esposa Maria Fajardo. Per aquest motiu, els tres posseïdors estigueren presents i tancaren la transacció amb la duquessa de Gandia, Maria Enríquez, el dia 1 de febrer del 1502.⁷ Tan sols cinc dies després moria Joan de Cardona, a la seua possessió més propera, el lloc d'Ondara.

Els Cardona perdien les alqueries de l'horta de Gandia, herència d'Alfons el Vell, l'any 1502, però malgrat tot la situació no fou completament adversa. Els futurs senyors, Alfons i Isabel, gràcies a un plet de la Casa Roís de Liori es beneficiaren i prengueren possessió l'any 1500 dels senyorius de Betxí, Ribarroja, Gorga, Valls de Seta i Travadell. Territoris que almenys en part compensaren les pèrdues per la part dels Cardona. També anys més tard, Alfons va rebre el títol d'Almirall d'Aragó⁸, títol que quedà unit definitivament als hereus de la Casa i que generalment s'utilitzà per a anomenar-los.

Amb tot i això d'haver rebut noves possessions, el mes de setembre de l'any 1500 Joan de Cardona continuà augmentant l'endeutament familiar en carregar tres nous censals sobre les seues aljames, entre elles la d'Ondara.⁹ El dijous 17 de febrer de 1502, dia abans de la presa de possessió d'Ondara, els Cardona lliuraven les possessions de Beniopa, Benipeixcar, Alqueria Nova, Alqueria d'en Foxet i el Real per a poder traspasar-les a la duquessa de Gandia,¹⁰ tancaven un cercle de pèrdues però l'endeutament va continuar. A mode d'exemple, entre altres, l'any 1518 Alfons de Cardona va carregar un censal sobre les aljames de les valls de Guadalest i Confrides i sobre els llocs d'Ondara i Betxí a favor de Joan Sala, rector de l'església de Lucena.¹¹

⁴ SESER PÉREZ, R. "La disgregación del patrimonio real", a *Historia de la Marina Alta*, v. I, p. 349-360.

⁵ Arxiu de Protocols del Col·legi del Corpus Christi de València, protocol de Joan de Xulbi, nº 16.305, 22 de maig de 1553.

⁶ AHN. Osuna, 581-2, f. 4v. Davant el notari Lloís Collar li donà les alqueries de Beniopa, Benicanena, Benipeixcar i l'alqueria Nova.

⁷ AHN. Osuna, CP 166. L'1 de febrer s'acordaren els capítols de la venda.

⁸ GRAULLERA SANZ, V. "Asesinato del Almirante de Aragón, secuela de las bandosidades nobiliarias en el siglo XVI" a *Homemaje a Pilar Faus y Amparo Pérez*, Conselleria de Cultura, Educació y Ciencia, Valencia, 1995. p. 484.

⁹ AHN, Osuna, CP 158, D, 8, 9 i 10.

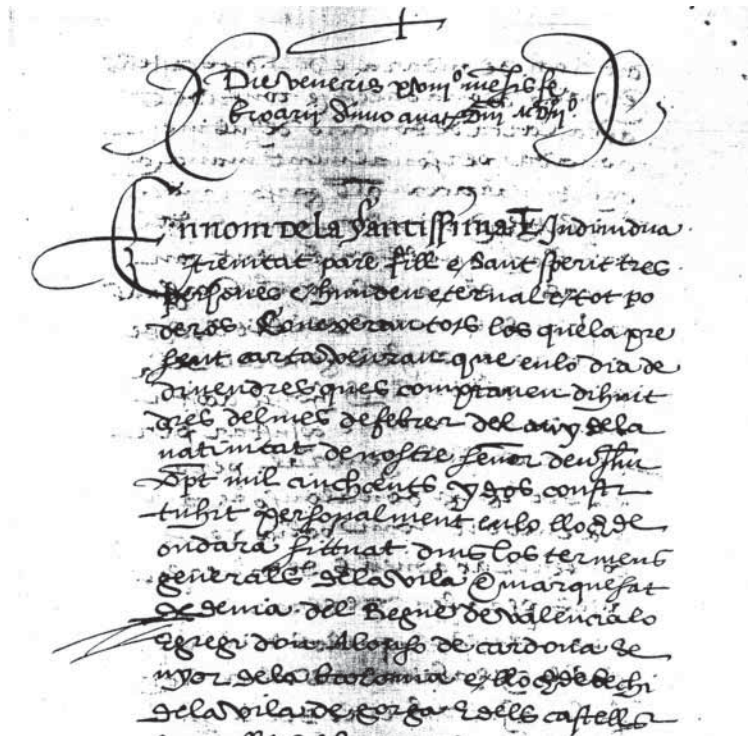
¹⁰ AHN, Osuna CP 166, D.20.

¹¹ AHN. Osuna, CP 163 D. 8

2. La presa de possessió d'Ondara. La cerimònia.

El divendres, 18 de febrer del 1502, el fill i hereu del difunt Joan de Cardona, Alfons de Cardona, senyor de la baronia i lloc de Betxí, de la vila de Gorga i dels castells i valls de Seta i Travadell, del lloc d'Ondara, i dels castells i valls de Guadalest i Confrides, acompanyat del notari Guillem Exernit i dels testimonis, es presentà al lloc d'Ondara per fer la cerimònia de la presa de possessió, vist que sa mare Maria Fajardo, el dia 2 de febrer, ja havia fet renúncia als drets sobre els llocs en favor del seu fill Alfons.

La cerimònia es realitzà segons el costum de València i començà amb la convocatòria del pregoner Çahit Maracoxi, alias Garsoni, a consell general a la plaça d'Ondara a tots els vassalls, tant els cristians com els moros¹². Una vegada tots els oficials del consell cristià i l'aljama eren presents, junt amb els caps de família de la població, foren tots enumerats i escrits en el document notarial amb noms i cognoms. El notari, a continuació, féu lectura dels drets d'Alfons, com a hereu del difunt senyor, i mostrà i revisà allí davant de tots els documents que certificaven la herència. Com tot era correcte, els comminà a prestar l'homenatge de fidelitat que havien de fer els bons vassalls amb el seu senyor i si no ho feien haurien de pagar amb béns i persones. Segons el costum, els oficials cristians i l'alamí en nom de l'aljama acceptaren el nou contracte.

Primera pàgina del document de presa de possessió d'Ondara, divendres 18 de febrer del 1502.

¹² En aquest moment, 1502, no podem parlar de moriscs perquè encara no s'havia produït el bateig forçós de la població musulmana.

- Jurament del senyor als vassalls:

Alfons de Cardona jurà servir els furs i privilegis del Regne de València, i la Sunna i la Xara,¹³ que seguien la majoritària població musulmana; també jurà complir la carta de població d'Ondara i les ordinacions i pràctiques, usos, béns i costums de la vila.

- Jurament de fidelitat al senyor dels oficials del consell cristià:

Els representants del poder cristià que eren el batlle, Juan Marqués; el justícia, Domejon Dostatat; els dos jurats, Antoni Vileta i Miquel Botet; i el mostaçaf, Juan de Vallcarrals, juraren fidelitat al nou senyor. A continuació, feren el jurament els dotze caps de família cristians que junt amb els oficials sumaven les tan sols desset famílies cristianes d'Ondara. Segons s'especifica, juraren per "Nostre Senyor Deu e els sants evangelis" mentre tocaven amb la mà dreta els evangelis.

- Jurament de fidelitat de l'aljama d'Ondara:

Els oficials de l'aljama, l'alamí, Azmet Agela i els tres jurats Hilel Fondoqui, Azmet Benaçim i Mahomat Bayriní, juraren fidelitat i a continuació ho feren els cent tretze caps de família restants. El jurament es féu davant "Nostre Senyor Deu e l'alquibla de Mahomat en la forma acostumada" que és, "girades les cares cap al migjorn i dient les paraules abtes e ordenades per a dir i proferir en lo jurament dels moros, segons Çuna e Xara".

- Acte d'homenatge al senyor:

L'homenatge tenia diferències segons foren els vassalls cristians o musulmans.¹⁴ Primer feren l'acte d'homenatge, "de mans i de boca", els oficials cristians: batlle, justícia, jurats i el mostaçaf, i després la resta de la comunitat cristiana. En aquest acte el senyor prenia de les mans a cadascun dels vassalls i a continuació els besava a la cara. La comunitat musulmana, l'aljama, feien l'homenatge al senyor "de mans e de muscle". Es a dir cada vassalls mudéjar besava les mans i el muscle esquerre del senyor, amb aquest acte la comunitat de vassalls d'Ondara, cristians i musulmans, acceptava i reconeixia el nou senyor.

- Promeses dels vassalls al senyor:

Els vassalls prometeren que no danyarien mai el senyor en el cos, ni descobririen els seus secrets, ni danyarien les seues terres, ni les seues fortaleses, i que serien honestos amb ell, perquè no l'enganyarien respecte a la dificultat de les coses i li dirien tot el que fera dany a la senyoria. A més el senyor conservaria tots els fruits, drets, rendes, regalies, emoluments i tots els altres drets senyorials en la vila, terme i territori d'Ondara.

- Jurament del senyor, acceptació de la possessió:

Alfons de Cardona va prendre en les mans els evangelis, i en presència del consell general d'Ondara, jurà davant de "Nostre Senyor Deu, Jesús Christ e els sants evangelis" que serviria els vassalls i habitants d'Ondara segons els furs, privilegis del regne i de la carta de població de la vila, i la Sunna i la Xara, usos i bons costums i totes les llibertats de la dita vila, amb l'ajuda de Déu. I el nou senyor va dir que acceptava la possessió de "cos e de pensa".

¹³ La Sunna recull la tradició marcada pel profeta Mahoma i la Xara és la llei islàmica.

¹⁴ FEBRER ROMAGUERA, M.V. "Orígenes y configuración jurídica del feudalismo" a Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente, v. II, Universitat de València, 1996, p. 432-433.

- La jurisdicció sobre Ondara:

El document de la possessió detalla el dret que té Alfons de Cardona a exercir la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, i l'ús i exercici de la justícia, al marge segons indica de la jurisdicció "pretesa del marquès de Dénia", tot per la herència de son pare, de l'avi i per la donació del rebesavi, el duc de Gandia Alfons el Vell. Com ja hem comentat abans, el tema de la jurisdicció sobre Ondara comportà plets entre els Cardona i els Sandoval, marquesos de Dénia.

- El nomenament dels oficials:

Seguint la formula de presa de possessió Alfons de Cardona, en exercici de la jurisdicció senyorial, deposà a tots els càrrecs oficials del lloc d'Ondara: batlle, jurats, mustaçaf, alamí i missatger, tant cristians com musulmans. La tradició indica que és per la petició dels vassalls que els càrrecs tornaren a ser ocupats pels seus posseïdors, els quals juraren el bon compliment de les seues funcions: els cristians amb les mans damunt dels evangelis i els musulmans fent promesa de complir amb lleialtat els càrrecs. Així pel consell dels cristians foren nomenats de nou: Joan Marqués, batlle; Domejon Dostatat, justícia; Antoni Vileta i Miquel Botet, jurats i Juan de Vallcarrals, mustaçaf. Per l'aljama: Azmet Agela, alamí i Hilel Fondoqui, Amet Benaçim i Mahomat Bayriní, jurats.

- L'ús de les armes al lloc d'Ondara:

Alfons de Cardona féu crida pública a la plaça d'Ondara per prohibir l'ús de les armes a la població, ni de nit ni de dia. Les penes per no complir les seues disposicions també quedaren fixades de manera pública:

- Per portar armes de dia, es pagarien 60 sous en moneda reial de València i a més es perdrien les armes, i si no es tenien diners: 60 dies de presó.

- Per portar armes de nit, el doble de condemna, 120 sous o 4 mesos de presó.

- Exercici de la justícia, dret de vida i mort sobre els vassalls:

Per a continuar la cerimònia, el nou senyor en compliment de la suprema jurisdicció i mer i mixt imperi, de manera simbòlica va tallar una rama d'una morera que "estava a una part de la plaça" i la manà penjar d'un "dogal" d'espart en la mateixa morera, i davant de tot el consell manà que ningú gosés despenjar-la, sots pena de la vida.

A continuació manà tancar a la presó a Bertomeu Gavilà, cristià de la vila d'Ondara, i a Mahomat Benaçim, moro d'Ondara, per crims i delictes que els inculpaven. Als precs dels vassalls foren posats en llibertat.

- Possessió del terme d'Ondara:

Alfons de Cardona manà cavar un clot a terra, fora de la vila d'Ondara, i escampà la terra segons la seua voluntat, també tallà dels arbres els fruits que volgué.

Torre de l'antic castell d'Ondara reconvertida en torre del rellotge.

- Possessió de la població i del castell d'Ondara:

El senyor acompanyat pels testimonis, el notari i el consell general passejà per la vila d'Ondara fins a arribar al castell i casa senyorial. La porta del castell estava tancada i Alfons de Cardona preguntà qui tenia la clau, a continuació, Saubat Duart, representant del senyor a Ondara, li donà la clau i Alfons de Cardona obrí i entrà en el castell i passejà pel pati i pujà per l'escala i passejà pel menjador, per la sala, la naia, i les cambres, i pujà fins al terrat del castell. En tornar a la porta li donà les claus a Saubat Duart qui acceptà la guarda del castell d'Ondara i l'administració del senyoriu en nom d'Alfons de Cardona. Saubat Duart, senyor de Mira-rosa, era lloctinent dels Cardona des de temps de Joan de Cardona i el nou senyor Alfons el confirmà en el seu càrrec el dia abans de la presa de possessió.¹⁵

-Testimonis:

Els testimonis acompanyaren a Alfons de Cardona en tota la cerimònia

¹⁵ AHN. Nobleza. Osuna.581-2.

i, segons estava establert foren dos cristians i dos musulmans en atenció a les dues comunitats d'Ondara. Els germans, Juanot i Perot Martorell, cavallers veïns de València, estigueren en representació dels cristians i per part dels musulmans estigueren Mahomat Tamaret, de l'alqueria de Miraflor i Mahomat Godden, de l'alqueria de Mira-rosa. Alqueries molt pròximes a Ondara i on a més Saubat Duart tenia relacions per ser també el senyor de Mira-rosa.

3. La població d'Ondara. Dades demogràfiques i onomàstiques.

La vila d'Ondara des de la conquesta de Jaume I fins a l'expulsió dels moriscs el 1609, segons han deixat clar diversos estudis,¹⁶ tenia un poblament majoritàriament musulmà. Ara bé, en base a la documentació consultada, també podem apuntar que la població d'Ondara, tant cristiana com musulmana, era molt poc estable perquè en estudiar les llistes d'habitants, amb noms i cognoms, s'aprecia que el recanvi de llinatges és molt elevat. El 1502 la població d'Ondara arribà a tindre 17 famílies cristianes i 118 musulmanes. La població total era de 135 famílies, aproximadament uns 658 veïns.¹⁷ Xifra que situava Ondara entre els nuclis de poblament més destacats de la Marina.

Per al nostre estudi sobre la població d'Ondara hem partit de la informació que ens proporciona el document de la presa de possessió de la senyoria d'Ondara del 1502 i per tal de veure l'evolució ens hem servit de la llista del morabatí del 1404 per a la població cristiana i per a la població musulmana, a més del morabatí, hem utilitzat altres documents del 1518 i el 1563.

3.1. El Poblament cristià d'Ondara

Caps de família cristians. Any 1502¹⁸

Botet, Bernat
 Botet, Miquel.
 Cardona, Joan
 Cardona, Juan, menor
 Cardona, Perot
 Dostatat, Domejon, justícia.
 Fàbregues, Guillem
 Gavilà, Auziàs
 Gavilà, Berthomeu
 Gavilà, Franses
 Gavilà, Guillem
 Gavilà, Guillem; menor
 Marí, Juan
 Marqués, Juan, batlle.
 Vallcarrals, Juan de, mostaçaf
 Vilarnau, Juan
 Vileta; Antoni, jurat

¹⁶ Estudis de Robert Miralles com *La Carta Pobla atorgada pel marquès de Guadalest a la vila d'Ondara, el 8 d'agost de 1611*, Diputació d'Alacant, 1994., etc...

¹⁷ 658 veïns és el total si apliquem a les famílies cristianes el coeficient de 4 per família i a les musulmanes, considerades més prolífiques, el de 5.

¹⁸ Hem preferit col·locar primer el cognom i després el nom dels veïns per deixar més clars els llinatges. Per altra banda respectem les grafies que apareixen en el document. També respecte a l'ordre, al document apareixen en primer lloc els cristians i entre ells primer aquells que tenen càrrecs oficials: primer el batlle, el justícia, els jurats i el mostaçaf.

El 1502 al lloc d'Ondara vivien 17 famílies cristianes i de l'observació de la llista de cognoms queda clar que el llinatge familiar amb més representació era el dels Gavilà, amb cinc famílies, seguit dels Cardona, amb tres i dels Botet amb dos. Si comparem amb la informació procedent d'altres documents i altra cronologia veurem que en les dades que proporciona el morabatí de l'any 1404,¹⁹ uns cent anys abans de la presa de possessió, hi havia a Ondara 30 famílies cristianes dels llinatges: Pelegrí, amb tres famílies; Esteve, Ferrada, Ortoneda, Febrer, Pastor, Gavilà, amb dos famílies, Mir, Gençor, Garcia, Pla, Mulet i Vidal. És a dir, en cent anys la vila d'Ondara havia reduït quasi a la meitat el nombre de famílies cristianes.

Respecte als llinatges, l'únic que continuava, cent anys després, a la població era el dels Gavilà, els quals, l'any 1502, semblen ben assentats a Ondara ja que suposaven el 29% del conjunt de població del nucli cristià de la vila. Curiosament aquest major nombre de persones del mateix llinatge no està en relació amb el control dels càrrecs oficials. L'any 1502 no trobem cap Gavilà com a batlle, o jurat. Les dades de l'any 1518 procedents d'un document de carregament d'un censal²⁰ d'Alfons de Cardona aclareix que açò no sempre fou així, perquè aquest any el justícia d'Ondara era Guillem Gavilà i els jurats eren Bartomeu Gavilà i Lluís Cardona. Respecte als altres cristians relacionats, encara que incomplets, de nou dominen els Gavilà: Juan Gavilà, Antoni Gavilà, Juan Olivares i Juan Marques.

3.2. El poblament mudéjar d'Ondara

Caps de família mudéjars. Any 1502²¹

Abdulazis, Alí
 Abdulazis, Catdon
 Abdulazis, Çilim
 Abdulazis, Mahomat
 Abdulazis, Obaydal
 Agela, Azmet, alamí
 Agela, Hajela, Abraham
 Agrafa, Yalien
 Albardaner [Aliceni ?]
 Amer Hamer, Abdallà
 Amer, Azmet
 Ateix, Azmet, alias Ohaymar
 Ayrini, Azmet
 Azit, Açen, alias Tordo, fuster
 Baixir, Mahomat
 Baxir, Alon
 Batora, Yaye
 Bayri, Galip
 Bayriní, Mahomat, jurat.
 Benaçim, Azmet
 Benaçim, Coayla

Benaçim, Mahomat
 Bentarafes, Çilim
 Bonín, Azmet
 Borrayan Pérez
 Boxone, Mahomat
 Çachar, Azmet
 Çahar, Caddon
 Calanta, Galip
 Calanta, Mahomat
 Çale, Azmet
 Caniati, Mahomat
 Carraix, Mahomat
 Carraix, Ubequer
 Cino, Alí
 Cino, Catdon
 Çiplana, Mahomat
 Company, Azmet
 Corays, Abraham
 Cordus, Azmet
 Cordux, Yaxcs
 Coscoti, Catdon

¹⁹ PATERNINA BONO, Mª J. "Relación de los moros y cristianos sujetos al impuesto del morabatí en "lo loch de Ondara" en 1404", *Sharq Al-Andalus: estudios mudéjares y moriscos*, n° 6, 1989 p. 119-127.

²⁰ VENTURA, A. *Orígens del convent de Santa Clara de Xàtiva, des de la fundació en 1325 fins 1482*, Matéu editors, 2007, p. 337-341. La relació dels cristians d'Ondara en aquest document és incompleta, mentre sí és més completa per als habitant musulmans ja que es tracta d'un censal que es carregava sobre l'aljama. En les referències al document de carregament de censals que es conserva al ARV, Clergat, La Seu de Xàtiva, llibre 980, f. 63-68, seguim la transcripció que publica Agustí Ventura.

²¹ Hem preferit col·locar primer el cognom i després el nom dels veïns per poder establir un ordre alfabètic i deixar més clars els llinatges. En el document de presa de possessió apareixen en primer lloc aquells que tenien un càrrec: primer l'alamí i després els jurats.

Çuleymen, Mahomat	Parri, Obaydal
Dagor, Alí	Pereres, Mahomat, alias Berto
Dagor, Catdon	Petriqui, Mahomat
Dagor, Mahomat	Pinte, Yaye
Demen, Mahomat	Pinter, Alí
Duleygi, Mahomat	Potayres, Çait
Duqueyech, Catdon	Potayras, Mahomat
Duqueyech, Obaydal	Quenden, Azmet
Duqueyech, Obaydal,	Queri, Abdul
alias Pesper	Rabaça, Çahat;
Exiuli, Mahomat, alias Balba	Rachlir, Mahomat, alfaquí
Faraig, Azmet	Raqui, Mahomat
Faraig, Çahat	Razbayda, Catdon
Flixqueri, Mahomat	Raznayda, Azmet
Fondoqui, Hilel	Riva, Abraham
Gagni, Çilim	Taix, Çahat
Gagni, Mahomat	Taix, Yair
Jabil, Abdux	Tigir, Azmet
Jaffer Galip	Tulli, Açem
Lachdar, Alí	[Ubequer ?/ Nubexer], Azmet
Llauri, Azmet	Ubequer, Çilim, alias Tamper
Llauri, Cahatdon	Ubequer, Mahomat
Lletra, Çahat	Ubequer, Obaydal
Lletra, Mahomat	Usmerí, Azmet, alias Vermell
Macari, Abdulazis	Vacanet, Mahomat
Maixgola, Azmet, alias Voltes	Valenci [Coayla ?, Azmet
Maixgola, Mahomat	Valenci, Mahomat
Malorquí, Hayem	Veacim, Alí
Mayorquí, Çahat	Veime, Çahat
Maracoxi, Çahit, alias Garçoni,	Vençot, Obaydal, alias Tàrrega
missatge i corredor públic	Voquef, Çahat, alias Sanctet
Marabit, Azmet, alias Anou	Voto, Azmet
Mascorro, Azmet	Yaix, lo ferrer
Mazmodi, Mahomat	Yaix, Çaddon, alias Malnat
Moneixer, Çahat	Yasit, Alí, alias Tordo
Morqui, Mahomat	Yuçef, Alí
[Munxlli ?], Abraham	Zacaria, Alí, “moro Sanct”
Nadir, Azmet	Zaqueri, Yaye
Nadir, Obaydal, alias Fonset	
Parri, Abraham	

Abans de començar cal comentar algunes qüestions: la presentació dels caps de família mudéjars d'Ondara ordenats de manera alfabètica, ens permet reconèixer amb facilitat els grups familiars musulmans més nombrosos al lloc Ondara l'any 1502. També ajuda a l'hora de transcriure el noms i sobre tot els cognoms àrabs. Al marge dels possibles errors en les transcripcions, i al fet que volem conèixer la mobilitat o la permanència de les famílies a Ondara, interessa fer una consideració sobre la dificultat de trobar els noms àrabs escrits sempre amb la mateixa grafia. La qüestió pensem que arranca des del mateix

moment en què s'escriu el document. L'escrivà que còpia els noms que van dient-li directament els veïns, tan cristians com musulmans, per la seua formació i experiència, coneix perfectament els cognoms cristians amb els quals no sol haver cap errada; no és aquest el cas en relació als cognoms i noms àrabs, menys coneguts. Així, quan l'escrivà recull els noms que li diuen en veu alta els musulmans escriu, amb la grafia que considera més adient i per tant susceptible de canvis, allò que està escoltant: noms i sobre tot cognoms que pot ser no ha sentit mai. El resultat doncs serà un tant divers i ens crearà dubtes a l'hora de buscar les similituds entre els cognoms amb la finalitat de determinar les diferents famílies. El tema es complica més quan comparem documents de diferents èpoques escrits per diferents escrivans, cadascun amb major o menor coneixement dels cognoms àrabs, les diferències entre les grafies poden ser fins i tot més acusades i la determinació de si és o no el mateix cognom resulta conflictiva o almenys discutible.

Carrer Sant Benet d'Ondara, pujada cap a la plaça on estava el castell dels Cardona.

La població mudèjar d'Ondara, que apareix a la presa de possessió del 1502, era de 118 famílies mudèjars i 17 cristianes. Al contrari que passà amb la població cristiana que en cent anys es va reduir pràcticament a la meitat, la població musulmana d'Ondara, entre l'any 1404 i el 1502, va augmentar de 90 a 118 famílies.

Ondara era una de les principals poblacions mudèjars de la zona,²² on residia a més de l'alfaquí, Mahomat Rachlir, també un santó, Alí Zacaria, en paraules de l'escrivà: "moro sanct". Els seus senyors, els Cardona, foren uns dels principals senyors de moriscs del regne, els quals permeteren i protegiren les pràctiques religioses de les seues aljames, fins i tot, en contra de la Inquisició. Per als Cardona allò important era mantindre contents els vassalls, perquè a la fi eren ells, els mudèjars, després anomenats moriscs, qui responien dels censals carregats sobre les aljames.

La tendència al creixement de la població musulmana sembla canviar a partir del 1502. Entre el 1502 i el 1518, es produí a Ondara una forta baixada de població mudèjar, de 118 a 99. Podem apuntar com a possible motiu d'aquesta fugida dels pobladors mudèjars la situació econòmica dels Cardona, en concret els nous censals que Alfons de Cardona, com ja havia fet son pare, continuà carregant sobre les ja endeutades aljames dels seus dominis, entre elles la d'Ondara. En aquest sentit, a més de la baixada de població, es torna a detectar un canvi en els llinatges dels pobladors, és a dir, el trasllat d'unes famílies i l'arribada d'altres entre la comunitat mudèjar d'Ondara s'accelerà.

3.2. Els llinatges mudèjars d'Ondara i la mobilitat poblacional

De la relació alfabètica dels caps de família musulmans d'Ondara del 1502 podem extraure les principals famílies de la població o al menys les que tenien de fet una major presència. La ordenació dels llinatges que a continuació presentem ha seguit aquest criteri de major a menor nombre de famílies residents a Ondara en base a les dades del document de la presa de possessió del 1502. Respecte a la documentació, per poder tractar l'aspecte de la permanència de les famílies mudèjars en la població, hem emprat els següents documents, alguns ja mencionats: el morabatí del 1404, un carregament de censal d'Alfons de Cardona del 1518 i el desarmament de moriscs del 1563.²³ De la comparació de les llistes es poden extraure dades per tal de determinar el moviment poblacional de les famílies musulmanes a Ondara entre 1404 i 1563.

- **Llinatge Abdulazis** (5 famílies). Els Abdulazis eren el llinatge amb un major nombre de famílies a Ondara. De les cinc famílies Abdulazis que viuen a Ondara el 1502, veiem que setze anys després, el 1518, tan sols queda una, la de Çilim Abdulazis. No sabem el motiu pel qual quatre famílies, les d'Alí, Catdom, Mahomat i Obaydal Abdulazis, de bon segur emparentades, desapareixen d'Ondara entre 1502 i 1518. Pot ser els nous censals carregats sobre l'aljama per Alfons de Cardona els fera fugir en busca d'una millor situació; tan sols podem constatar que la família Abdulazis també tenia presència en la veïna població de Pedreguer els anys 1529 i 1572²⁴ i que al cens del 1510, ordenat per les corts de Montsó, també apareix el llinatge Abdolaziz, com a veïns d'Orxeta.²⁵

²² SESER PÉREZ, R. "El siglo XV: Señoríos, villas y aljamas", a *Historia de la Marina Alta*, v. I, p. 338.

²³ Arxiu del Regne de València (ARV), Reial Cancelleria, 562 IV, p.1582-1591. Agraïm a Joan Ivars Cervera la còpia que ens proporcionà del document original.

²⁴ ALMENARA SEBASTIÀ, M. "La presa de possessió de la Senyoria de Pedreguer de 1572 i la seua configuració econòmica i demogràfica", a *Vé Congrès d'Estudis de la Marina Alta. Expulsió dels moriscs*. (en premsa).

²⁵ VALLDECABRES, R., ed. *El cens de 1510. relació de focs valencians ordenada per les corts de Montsó*, Fons Històriques Valencianes, núm. 6, Publicacions Universitat de València, 2002. p. 324.

- **Llinatge Ubequer** (4 famílies). El 1502 vivien a Ondara quatre famílies amb el cognom Ubequer²⁶, les d'Azmet; Çilim, *Tamper*; Mahomat i Obaydal. Setze anys més tard, en el document del carregament de censals, tan sols apareix menció a una, la de Mahomat Ubequer. Tenim de nou un cas com el del llinatge Abdulazis, en els primers anys de la senyoria d'Alfons de Cardona els Ubequer deixen Ondara i tan sols queda una família que pot ser estiguera al càrrec dels béns del grup familiar a Ondara. Família que igual que feren els Abdulazis acabarà abandonant també la població.

- **Llinatge Benaçim** (3 famílies). Els Benaçim, amb tres famílies a Ondara pel 1502, procedeixen d'un llinatge que ja estava establert a la vila en la segona meitat del segle XV. Els Benaçim no apareixen al morabatí del 1404 però sí sabem que un temps després pagaven la peita a Dénia. El "fill de Benaçim d'Ondara" figura al llibre de la peita de Dénia del segle XV²⁷ com a propietari en el terme de Dénia -segurament tindria més propietats en altres territoris- de més de 200 fanecades de terra i d'una heretat valorada en 180 lliures. Unes quantitats molt importants per a l'època, que demostren l'existència d'una èlit de terratinents musulmans. L'any 1502, Mahomat, Azmet i Çoayla Benaçim encara havien de formar part del sector acabat de la població, fins i tot Azmet Benaçim ocupava el càrrec de jurat de l'aljama d'Ondara. El 1518, segons la transcripció d'Agustí Ventura, tan sols apareix una possible menció d'un Mahomat Benaxí a Ondara, però en el desarmament dels moriscs d'Ondara del 1563 queda clar que a la població continuava vivint Joan Benasim.

- **Llinatge Dagor** (3 famílies). El 1502 vivien a Ondara tres famílies amb el cognom Dagor: la d'Alí, la de Catdon i la de Mahomat Dagor. Es aquest un dels casos de mobilitat poblacional perquè cent anys abans no vivien a Ondara, i en el recompte per al desarmament de moriscs del 1563 ja no apareixen com a veïns de la vila cap d'ells.

- **Llinatge Duqueyech** (3 famílies). Els Duqueyech eren un llinatge que perdurà a la vila d'Ondara més de cent anys. Al morabatí del 1404 ja figura Çalim Duqueyech i veiem que el 1502 moment de la presa de possessió, la presència ha augmentat i ja eren tres les famílies que portaven aquest cognom; la de Catdom, la d'Obaydal i la d'Obaydal, de malnom *Pesper*. Seixanta anys més tard, durant el desarmament de moriscs, encara pensem que quedava a Ondara un representant d'aquet llinatge: Gaspar Duqueix.

- **Llinatge Agela** (2 famílies). Les famílies d'Azmet i d'Abrahim Agela (Hagela) vivien a Ondara pel 1502 i setze anys després continuaven a la població. Al llarg del període Azmet Agela ocupà el càrrec d'alamí, l'any 1502 i també el 1518. No sabem quan arribaren els Agela a Ondara perquè no apareixen al morabatí del 1404, però l'any 1563 ja no estaven a la població.

- **Llinatge Amer** (2 famílies). Els Amer tan sols apareixen com a veïns d'Ondara a la presa de possessió del 1502.

- **Llinatge Baixir** (2 famílies). Baixir, que significa portador de bones noves, s'utilitzà a Ondara com a cognom però també l'hem vist utilitzat com a nom en altres poblacions. Els Baixir tan sols visqueren a Ondara pel 1502.

²⁶ Hem trobat per a la població d'Ondara del 1502 la paraula "Ubequer" fent funció de nom i també de cognom. Es tracta d'un fenomen general amb diversos exemples: com a cognom s'utilitza a la Vall de Castell o l'Alcúdia, però a l'alqueria de Benimantell apareix també com a nom propi. Les referències procedeixen del article de MATEU I LLOPIS, F. "Nomina dels sarraïns de les muntanyes del Coll de Rates del Regne de València en l'any 1409. Segons el llibre de la col·lecta del morabatí del batlle de Callosa" a *Miscel·lània Fabra: recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*, Barcelona, 1998, ed. facsímil de la publicada en Buenos Aires, 1943.

²⁷ GRAU ESCRIBUOLA, A. *Domini i propietat a la Marina Alta, Dénia, Xàbia i el Verger. Segles XV-XIX*, Ajuntament de Dénia, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Beca d'Investigació de l'Ajuntament de Dénia, 2, p.78. El llibre de la peita de Dénia, del s. XV, recull les anotacions de propietats al llarg de molts anys per la qual cosa no podem fixar amb exactitud en quin moment el comencen a escriure, el més probable és que les anotacions siguin de la segona meitat del s. XV.

- **Llinatge Çachar/Çahar** (2 famílies). Vivien a Ondara pel 1502.
- **Llinatge Calanta** (2 famílies). L'any 1404 vivia a Ondara la família de Cayl Calanta. Cent anys més tard continuaven a Ondara, Galip Calanta i Mahomat Calanta, però l'any 1518 ja se'n havien anat tots de la població.
- **Llinatge Çarraix** (2 famílies). Mahomat i Ubequer Çarraix vivien a Ondara pel 1502, però ja no hi ha cap menció exacta. Seixanta anys més tard, en el desarmament de moriscs, apareix a Ondara un tal Johan Sarraig, segurament un descendent.
- **Llinatge Cino** (2 famílies). Les famílies d'Alí i Catdon Cino residien a Ondara pel 1502 però el 1518 ja no estaven en la població.
- **Llinatge Cordus** (2 famílies). De les dos famílies Cordus del 1502, l'any 1518 tan sols apareix menció d'un tal Azmet Raffa, de malnom *Cordut*, que no tenim clar que fora d'aquest llinatge, que segurament, com altres, degué desaparèixer d'Ondara.
- **Llinatge Faraig** (2 famílies). Les famílies d'Azmet i Çahat Faraig vivien a Ondara pel 1502, no hi ha menció a ells l'any 1518; encara que en el desarmament de moriscs figura viure a Ondara Joan Faraig.
- **Llinatge Gagni** (2 famílies). Tan sols apareixen com a veïns d'Ondara pel 1502.
- **Llinatge Llauri** (2 famílies). Les famílies d'Azmet i Cahatdon Llauri vivien a Ondara pel 1502, anys més tard, en el recompte per al desarmament dels moriscs, el 1563, apareix un cognom semblant: Llauret, amb dos representants, Jaumot i Sat.
- **Llinatge Lletra** (2 famílies). El 1502 vivien a Ondara les famílies de Çahat i Mahomat Lletra, setze anys més tard ha hagut un recanvi però les famílies continuen amb Aye i Azmet Lletra.
- **Llinatge Maixgola** (2 famílies). Apareixen com a veïns d'Ondara tan sols l'any 1502.
- **Llinatge Malorquí/Mayorquí** (2 famílies). Les famílies de Hayem i Çahat Mallorquí, segurament procedents de Mallorca, vivien a Ondara pel 1502. El 1518 tan sols quedava a Ondara la família de Çat Mallorquí.
- **Llinatge Nadir** (2 famílies). El cognom Nadir ja apareix a Ondara l'any 1404 i cent anys més tard, el 1502, continuen vivint a la vila dos famílies, la d'Azmet i la d'Obaydal, de malnom *Fonset*. En avant ja no apareix cap menció a aquest cognom.
- **Llinatge Parri** (2 famílies). Abraham i Obaydal Parri vivien a Ondara quan prengué possessió Alfons de Cardona, 1502. Quan es carrega un nou censal, el 1518, tan sols apareix menció a un Abdalà Parri.²⁸ Ja no els trobem l'any 1563.
- **Llinatge Pinte/Pinter** (2 famílies). Yaye i Alí, apareixen com a veïns d'Ondara l'any 1502. El 1518 continuava a la vila tan sols la família de Yaye; seixanta anys més tard, el 1563, vivia a Ondara Benet Pinter, destacat cirurgià.²⁹
- **Llinatge Potayres** (2 famílies). Les dos famílies de Çait i Mahomat Potayres estaven a Ondara el 1502. El 1518 quedava només una la d'Azmet Potayres, i el 1563 figura viure a Ondara un tal Joan Potaries.
- **Llinatge Razbaida** (2 famílies). Els Racbayda apareixen al morabatí del 1404, després al 1502 eren dos les famílies a Ondara, la de Catdon i la

²⁸ El cognom Parri ha quedat en la toponímia local en el nom d'una important sèquia propera a la població.

²⁹ SESER PÉREZ, R. "El procés inquisitorial contra Cristòfol Ballester per heretge i amoriscat. Interessos senyoriais i pervivències morisques a la Marina al voltant de l'any 1564" *Vé Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Expulsió dels moriscs*, IECMA (en premsa).

d'Azmet, però ja no trobem cap referència a Ondara. Sí està el llinatge Rasbayda a Pedreguer pel 1572.³⁰

- **Llinatge Taix** (2 famílies). Yaye Taix apareix com a veí d'Ondara l'any 1404, cent anys més tard trobem dues famílies amb aquest cognom, però en avant ja no hi ha cap referència. Els Taix el 1518 ja no vivien a Ondara.

- **Llinatge Valenci** (2 famílies). Els Valenci residien a Ondara cap el 1502; també el 1518 trobem a la vila a Hucey i a Ibrahim Valenci, però el 1563 ja no viu a Ondara cap família amb aquest cognom.

- **Llinatge Yaix** (2 famílies). Yaix *lo ferrer* i Caddon Yaix, *Malnat*, vivien a Ondara l'any 1502. L'any del desarmament dels moriscs, 1563, encara quedava a la població Pedro Yayx.

- **Llinatge Zacaria/ Zaqueri** (2 famílies). L'any 1502, Alí Zacaria veí d'Ondara és anomenat com a "moro sant". En aquest sentit Ondara a finals del segle XV era el principal nucli musulmà de la comarca dedicat al rescat de captius mudéjars com el prestigiós alfaquí Abdallà de Trípoli que impulsà l'escola corànica d'Ondara. Escola que segurament en aquest moment estaria en mans del santó Alí Zacaria.³¹

El 1502 a Ondara vivia tan sols una família dels llinatges: Agrafa, Albardaner, Ateix, Ayrini, Azit, Batora, Bayri, Bayriní, Bentarafes, Bonín, Borrayan, Boxone, Çale, Caniati, Çiplana, Company, Çorayr, Coscoti, Çuleymen, Demen, Duleygi, Exiuli, Flixqueri; Fondoqui, Jabil, Jaffer, Lachdar, Macari, Maracoxi, Morabit, Mascorro, Mazmodi, Moneixer, Morqui, Munxlli, Pereres, Petriqui, Queden, Queri, Rabaça, Rachlir, Raqui, Riva, Tigrir, Tulli, Usmerí, Vacanet, Veacim, Veime, Vençot, Voquef, Voto, Yasit i Yuçef.

La informació que tenim sobre aquestes famílies és molt escassa:

- Azmet i Çaat Bachtora vivien a Ondara pel 1404. Un descendent d'aquells, Guayet Batora, va viatjar a Túnez l'any 1480 per ampliar els seus estudis islàmics. El 1502 encara vivia a Ondara Yaye Batora, però el 1518 aquesta antiga família ja no apareix com a veïna d'Ondara.

- Els Bayriní eren una família benestant. El 1502 Mahomat Bayriní era jurat d'Ondara, i devia ser l'hereu d'*Azmet Bayriní d'Ondara*, personatge que en el llibre de la peita de Dénia del segle XV pagava per més de 170 fanecades de terra en terme Dénia.³²

- Mahomat Çiplana, veí d'Ondara el 1502, fou probablement l'hereu d'Azmet Ziplana que pagava la peita de Dénia per més de 300 fanecades de terra en terme Dénia. El 1518 encara es fa menció a Ondara d'un Azmet Sapllana.

³⁰ ALMENARA SEBASTIÀ, M. "La presa de possessió de la Senyoria de Pedreguer..." (en premsa).

³¹ SESER PÉREZ, R. "La disgregación del patrimonio real..." p. 355.

³² GRAU ESCRIBUELA, A. *Domini i propietat...*, p. 78.

veime alim vbequer ato tamper
 Ali ano Ali abdulazis. boiraya
 peres. Mahomat ailemen cabat
 magoiqui. Mahomat calanta Az
 met company Yaye batora alim
 bentarates. Obardal abdulazis
 Obardal quineyech ato pepper Ma
 homat ~~Boigneri~~ cabat deira ma
 homat baizon. Mahomat boxone
 Azmet coidon. Azmet vimenat
 veimell. Mahomat abdulazis
 Azmet marogola ato polle
 Azmet atieg ato obaymar
 cin abdulazis. Mahomat vbe
 quer. Obardal vbequer. Ali lad
 dar. Azmet ragnayda cabat ra

Relació dels membres de l'aljama d'Ondara.
 Presa de possessió d'Ondara del 1502.

Respecte a la permanència dels llinatges, és a dir a la mobilitat de la població, si comparem les diferents llistes dels caps de família mudéjars, veiem que de l'any 1404, amb 90 famílies mudéjars, al 1502, amb 118 famílies, tenen continuïtat a la vila d'Ondara tan sol 10 llinatges:

- Els Duqueyech amb tres famílies.
- Els Calanta, Nadir, Razbayda i Taix, amb dues famílies cada llinatge.
- Els Batora, Çale, Çorayr (Zohayr en 1404), Duleygi i Morabit, amb una família.

En el període entre 1502 i 1563, és a dir en seixanta anys, de les 118 famílies mudéjars d'Ondara del 1502 tan sols en queden 73 l'any 1563. Respecte als llinatges, en aquests seixanta anys, dels 82 llinatges que hi havia l'any 1502, tan sols continuen com a veïns d'Ondara, l'any 1563, 11 llinatges, fins i tot dos d'ells dubtosos: Bayri (Francisco Bayri i Bayri major); Benacim (Joan Benacim); Çarraig (Joan Sarraig); Coxcoti (Joan i Catdon Coxcoti), Faraig (Joan Faraig); Fondoqui (Hieroní Fondoqui); Pinter (Benet Pinter), Potaries (Joan Potaries); Yaix (Pedro Yaix) i dubtosos: Llaurí (Jaumot i Sat Llauret) i Duqueyech (Gaspar Duqueix). A més, arran de la conversió forçosa dels mudéjars, s'observa la cristianització de la gran majoria dels noms dels ara ja moriscs.

L'únic llinatge mudéjar que sembla tindre continuïtat a Ondara des del 1404 fins el 1563, i amb reserves, és el Duqueyech (1404-1502)/ Duqueix (1563).

4. Conclusions

-L'any 1502 Alfons de Cardona pren possessió de la senyoria d'Ondara. Els Cardona arrossegaven un gran endeutament que acabà, aquest mateix anys, amb la venda als Borja del senyoriu del Real; al mateix temps també mantingueren plets amb els Borja i els marquesos de Dénia per defensar els seus drets jurisdiccionals.

-De l'any 1404 al 1502 el poblament d'Ondara augmentà de 120 a 135 famílies, però també es produí una notable disminució dels pobladors cristians i un augment dels musulmans. El 1404, hi havia a Ondara 90 famílies musulmanes i 30 cristianes, i el 1502, 118 famílies musulmanes i 17 cristianes. En avant, el 1518 i el 1563, es registrà una progressiva baixada del poblament musulmà, amb 99 i 73 famílies respectivament, en total una pèrdua de 26 famílies en cinquanta anys.

-Respecte a la mobilitat de la població, entre el 1404 i el 1502, es constata que és extremadament elevada tant per als pobladors cristians com els musulmans. Després de cent anys tan sols perdura a Ondara un llinatge cristià, els Gavilà. En el mateix període, respecte a l'aljama, continuen a la vila només 10 llinatges, el 13,6 % de la població mudéjar total de la vila.

-El canvi de la població mudéjar, entre el 1502 i el 1518 és molt significatiu, en setze anys, de les 118 famílies tan sols continuen a Ondara 21 famílies, a l'hora que han arribat 78 noves famílies procedents d'altres indrets.

-Entre el 1502 i el 1563, any del desarmament dels moriscs, la població mudéjar d'Ondara, en seixanta anys, pràcticament es renova. Dels 82 llinatges que hi havia a Ondara l'any 1502 només continuen a la població 11, dels quals dos són a més dubtosos. És a dir tan sols continuen a Ondara entre el 10,9 i el 13,4 % dels llinatges mudéjars del 1502.

-Els Cardona, al igual que altres senyors de moriscs, per pal·liar aquestes pèrdues de població mudéjar, sobre els quals solien estar carregats els censals, solien tindre una política molt permissiva respecte al manteniment de les pràctiques de la religió islàmica.

5. Apèndix

Desarmanent dels moriscs.³³ Any 1563.

Relació dels moriscs d'Ondara. Ordenats de manera alfabètica.

Amaret, Joan/ Asquer, Joan/ Balet, Gaspar/ Balet, Joan/ Balet, Miquel/ Bane, Hieroni/Bayri, Francisco/Bayri, major/Benasim, Joan ¿/ Blanco, Josep/ Blanco, Silim/ Bolax, Gaspar/ Broxona, Rafel/ Cachair, Miquel/ Carcosi, Benet/ Castali, Joan la viuda de/ Castillo, Francisco/ Cathari, lo vell/ Chachet (Chahet), Josep/ Chachet?, Jaume/ Chachet?, Josep/ Coxcoti, Joan/ Coxcoti, Satdon/ Currim, Maymó/ Duqueix, Gaspar/ Espardenyer, Geroni/ Fandaqui, Hieroni/ Faraig, Joan / Fondaquir, Hieroni/ Gazel, Miquel/ Gazel, Miquel/ Gime, Joan/ Gime, Johan, olim Çaniat/ Gomis, Pedro, missatge/

Gotden, Benet/ Guerdel ?, Hieroni/ Hemes, / Hügeynet, Miquel/ Llauret, Jaumot/ Llauret, Sat/ Mestre, el ferrer/ Micalet, Joan/ Mobarech, Miquel/ Modronyo, Francés/ Morit, Nofre/ Paya, Joan/ Paya, Miquel/ Payat, Joan/ Payet, Pere/ Peigcadem?/ Peres, Pere/ Pexoner, Vicent?/ Pinter, Benet, sirurgià/ Pollastre, Joan/ Pollastre, Nofre/ Potaries, Joan/ Preto, Hieroni/ Poroni, Vicent/ Puig, Pere/ Roget, Rafel/ Saheli, Gaspar/ Sarraig, Johan/ Saynet, Geroni/ Taher, Joan/ Vagi, Juan/ Virrey, Joan/ Yayx, Pedro/ Zarquell, Miquel/ Zaynet, Alonso/ Zeyen, Lluís/ Zogayba, Miquel

6. Bibliografia

ALMENARA SEBASTIÀ, M. “La presa de possessió de la Senyoria de Pedreguer de 1572 i la seua configuració econòmica i demogràfica”, a *Vé Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Expulsió dels moriscs*. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, (en premsa).

FEBRER ROMAGUERA, M.V. “Orígenes y configuración jurídica del feudalismo” a *Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente*, v. II, Universitat de València, 1996.

GRAU ESCRIBUELA, A. *Domini i propietat a la Marina Alta, Dénia, Xàbia i el Verger. Segles XV-XIX*, Ajuntament de Dénia, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Beca d'Investigació de l'Ajuntament de Dénia, 2,

GRAULLERA SANZ, V. “Asesinato del Almirante de Aragón, secuela de las bandosidades nobiliarias en el siglo XVI” a *Homenaje a Pilar Faus y Amparo Pérez*, Conselleria de Cultura, Educación y Ciencia, Valencia, 1995.

MATEU I LLOPIS, F. “Nomina dels sarrains de les muntayes del Coll de Rates del Regne de València en l'any 1409. Segons el llibre de la col·lecta del morabatí del batlle de Callosa” a *Miscel·lània Fabra: recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*, Barcelona, 1998, ed. facsímil de la publicada en Buenos Aires, 1943.

MIRALLES, R., estudi introductor i a *La Carta Pobla atorgada pel marquès*

³³ ARV. Reial Cancel·leria. 562 IV p. 1582-1591.

de Guadalest a la vila d'Ondara, el 8 d'agost de 1611, Diputació d'Alacant, 1994.

PASTOR ZAPATA J.L. *Gandia en la baixa Edat Mitjana: La vila i el senyoriu dels Borja*, CEIC Alfons el vell, 1992.

PATERNINA BONO, Mª J. "Relación de los moros y cristianos sujetos al impuesto del morabatí en "lo loch de Ondara" en 1404", *Sharq Al-Andalus: estudios mudéjares y moriscos*, Núm. 6, 1989.

SESER PÉREZ, R. "El procés inquisitorial contra Cristòfol Ballester per heretge i amoriscat. Interessos senyorials i pervivències morisques a la Marina al voltant de l'any 1564" *Vé Congrès d'Estudis de la Marina Alta. Expulsió dels moriscs.*, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, (en premsa).

SESER PÉREZ, R. "La disgregación del patrimonio real", a *Historia de la Marina Alta*, v. I.

SESER PÉREZ, R. "El siglo XV: Señoríos, villas y aljamas", a *Historia de la Marina Alta*, v. I.

VALLDECABRES, R., ed. *El cens de 1510. relació de focs valencians ordenada per les corts de Montsó*, Fons Històriques Valencianes, núm. 6, Publicacions Universitat de València, 2002.

VENTURA, A. *Orígens del convent de Santa Clara de Xàtiva, des de la fundació en 1325 fins 1482*, Xàtiva, Matéu editors, 2007.

